

Ситник О.І., к.геогр.н., доцент
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Кравцова І.В., к. геогр.н., доцент
Уманський національний університет садівництва
Працьовитий М.М., директор
КЗ «Гайворонський краєзнавчий музей»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЛАНДШАФТНОЇ СТРУКТУРИ ГАЙВОРОНСЬКОГО КРАЮ

Одним з основних результатів децентралізації в Україні стала передача на рівень територіальних громад відповідальності за власний розвиток. Це вимагає комплексного підходу до управління активами у громадах і визначається значними розбіжностями у поглядах та думках експертів і науковців. В умовах системних реформ, які стимулювали посилення ролі та розширення функцій місцевого самоврядування, це питання набуло особливої актуальності [4, 9]. Варто наголосити, що основу земельного фонду України складають землі сільськогосподарського призначення, тому дослідження особливостей формування та сучасного стану ландшафтів, зокрема сільськогосподарських, Гайворонського краю (Кіровоградська область) є актуальною науковою проблемою.

Територія дослідження – регіон стародавнього заселення та інтенсивної господарської діяльності. Знаходиться в західній частині Кіровоградської області в межах міжзонального геоекотону «Лісостеп – Степ» Правобережної України, який є так званим фронтиром та смугою зіткнення двох цивілізацій: європейської землеробської та азійської кочової. В історії господарського освоєння міжзонального геоекотону «Лісостеп – Степ» Правобережної України загалом і Гайворонського краю зокрема виокремлено та науково обґрунтовано 7 етапів: доскіфський (до VII ст. до н.е.), скіфський (VI ст. до н.е.-VII ст. н.е.), Київської Русі (VIII–XIII ст.), народної колонізації (XIV–XVIII ст.), початкового аграрно-промислового освоєння (XIX–поч. XX ст.), радянський (20–80-ті рр. XX ст.) та сучасний етап (90-ті роки XX–поч. XXI ст.). Ведення сільського господарства впродовж століть є традиційною формою природокористування на теренах Гайворонщини.

Натуральну ландшафтну структуру Гайворонського регіону формують 1 клас, 1 тип, 1 підтип, 1 рід, 3 види натуральних ландшафтів [8]. Відповідно до схеми фізико-географічного районування України Гайворонщина знаходиться у межах таких регіональних ландшафтних структур: Східноєвропейська рівнинна ландшафтна країна, Лісостепова зона України, Дністерсько-Дніпровський лісостеповий край; Південноподільська височинна область (Балтсько-Савранський природний район), Південнопридніпровська височинна область (Голованівсько-Новоархангельський природний район).

Сучасну ландшафтну структуру формують різні класи, підкласи та типи антропогенних ландшафтів. Селитебні ландшафти представлені містом Гайворон та селищами міського типу (згідно прийнятої класифікації – селища) Завалля й Салькове. Сільські селитебні ландшафти – це села Бандурове, Берестяги, Бугове, Вікнина, Долинівка, Казавчин, Мощене, Покровська, Солгутове, Соломія, Тополі, Хащувате, Червоне та інші. Багато характерних ознак сільських ландшафтів – морфологія, контури, внутрішня будова (розташування житлової забудови, напрямки простягання вулиць тощо) – все це, в значній мірі, визначається приуроченістю до відповідних типів місцевостей. Сільськогосподарський клас антропогенних ландшафтів – це найпоширеніші фонові ландшафти Гайворонського регіону: рілля, багаторічні перелоги, луки, пасовища, сади. Аналіз сучасного стану сільськогосподарських ландшафтів Гайворонщини

дає можливість зробити такі висновки: у структурі сільськогосподарських ландшафтів переважають польові ландшафти – 81,3%. Лісові антропогенні ландшафти, які стабілізують екологічний стан території займають лише 9,3%. Ступінь сільськогосподарського освоєння Гайворонського краю становить понад 80,0%. Варто зазначити, що лісові антропогенні ландшафти мають фрагментальне поширення і розміщені поблизу таких географічних об'єктів: на південь від с. Солгутове, на південний захід – від с. Котовка, на південь – від сіл Червоне, Берестяги, на захід і північний захід – від с. Соломія [1, 8]. Водні антропогенні ландшафти – це водосховища, ставки, канали, копанки тощо. Загалом у межах території дослідження є 89 штучних водних об'єктів (ставків та водосховищ). Площа водного дзеркала водних антропогенних ландшафтів становить 1091,4 га. Дорожні ландшафти формують антропогенний каркас території і представлені такими типами: автомобільні дороги різного покриття, лісові, польові дороги, стежки, залізниці тощо.

Таким чином, природні умови та ландшафти Гайворонського краю у межах міжзонального геоекотону «Лісостеп – Степ» Правобережної України сприяли проживанню та життєдіяльності людей, його антропогенізації. Лише перелік археологічних культур народів і племен, що освоювали територію Гайворонщини дає можливість зробити висновок, що він відноситься до регіонів стародавнього і тривалого заселення, різнобічного господарського освоєння.

Список використаних джерел

1. Денисик Г.І. Природнича географія Поділля. Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1998. 184 с.
2. Денисик Г.І., Кравцова І.В., Воловик В.М., Канська В.В., Атаман Л.В., Денисик Б.Г. Гуманістичні антропогенні ландшафти: монографія [за ред. Г.І. Денисика]. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2023. 346 с.
3. Павлюк С.П. Традиційне землеробство України: агротехнічний аспект. К.: Наукова думка, 1991. 222 с.
4. Патицька Х. О. Управління природними активами територіальних громад в умовах децентралізації: теоретичні засади. *Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали V-ої Всеукр. наук.-практ. конф.* (Херсон, 04-05 бер. 2021 р.). Херсон: ХДАЕУ, 2021. С. 62–65.
5. Поділля (історико-етнографічне дослідження) / Артюх Л.Ф., Балушок В.Г., Балтарович З.Є. та ін. К.: Доля, 1995. 504 с.
6. Ситник О. І., Працьовитий М. М., Хлевнюк О. Я. Затоплена цивілізація, вузькоколійка та кар'єри: геотуристичні атракції Гайворонщини. *Народне слово*. 2019. № 43 (3431). С. 8–9.
7. Ситник О.І., Ніколаєвський В.П. Гайворонський старопромисловий район: формування, сучасний стан, перспективи подальшого розвитку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Географія. 2019. Вип. 31. № 1–2. С. 46–61.
8. Ситник О.І., Кравцова І.В., Курнос І.Т., Ніколаєвський В.П., Хлевнюк О.Я., Петричук О.І. Природнича географія Гайворонщини: монографія. [За редакцією О.І. Ситника, І.В. Кравцової]. Вінниця : ТВОРИ, 2021. 184 с.
9. Хвесик М.А., Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Фінансово-економічний механізм реконструктивного розвитку України на засадах децентралізованого управління природними ресурсами. *Економіка України*. 2018, 3 (676). С. 3–20.